

Izdavatelj in urednik:

Andrej Žumer,

nadučitelj in c. kr. okrajni šolski nadzornik.

Št. 3.

Ljubljana, 1. svečana 1892.

XXXII. leto.

Vsebina: J. Ravnikar — Liliija: Jan Amos Komenski. — Prof. Fr. Orožen: O zemljepisnem poku. — J. Marn: Knjiga Slovenska. — Listek. — Naši dopisi: Iz Ljubljane. — Iz Ambrusa. — Iz ljubljanske okolice. — S Krasa. — Društveni vestnik. — Vestnik. — Uradni razpisi učiteljskih služeb. — Listnica uredništva.

Jan Amos Komenski.

(V spomin tristoletnice.)

»Slavme slavné slávu
Slavův slavných!«

Jan Kolár.

Letos dné 28. sušca se izpolni 300 let, odkar se je porodil jeden največjih pedagogov vseh časov in vseh narodov. Učitelji slovenski smo dolžni, da se ob 300letnici rojstva Jana Amosa Komenskega vsaj nekoliko spominjamo ter mu v „Učiteljskem Tovarišu“ postavimo mal spomenik.

Od nekdaž že so vsi naobraženi narodi častili in proslavljali one može, ki so po svojih duševnih močeh delovali in žrtvovali se za blaginjo in napredek svojega ljudstva, kazoč mu pota, po katerih mu je moč dospeti do boljše ter srečnejše bodočnosti. Tako n. pr. so stari Grki slavili modrega zakonodajca Solona; Lah časté svojega prvega umetnika, slikarja Rafaela, v novejšem času pa tudi rodoljuba

Garibaldija; Švicar s ponosom imenuje osvoboditelja Tella; Anglež obožava svojega največjega pesnika Shakespearea; naši južni bratje Hrvati čislajo visoko branitelja svojih pravic Šubica in Frankopana; severni bratje Čehi spoštujejo Podjebrada; Američanje imajo v čisljih svojega Washingtona i. t. d. i. t. d. Čim bolje narodi spoznavajo izvrstnost in vrline takih osob, tem više jih proslavljajo in tem srčneje se jih spominjajo. Sleharni narod ima nekaj slavnih mož, ta več, oni manj; večje število najdemo tam, kjer vlada svoboda duha, manj ali pa prav nobenega ni v tistem ljudstvu, ki je okovan v večno robstvo močnejših, silnejših narodov.

Slovanski narodi imajo obilico mož, ki so se vzlasti v najnovejši dóbi stekli v vseh strokah véde in umetelnosti za razvoj in napredek človeškega uma nepre-

cenljivih zaslug. Toda v tem pogledu tudi nismo zaostajali v minolih stoletjih, kakor nam kaže v 17. stoletji živeči Jan Amos Komenski, ta najsvetlejša zvezda med pedagogi vseh časov in narodov, čegar spomin slavimo letos ob 300letnici njegovega rojstva.

* * *

Jan Amos Komenski se je porodil 28. sušca l. 1592. ne daleč od Ogerskega Broda na južno-vzhodnem Moravskem. Razni životopisci slavnega Komenskega imenujejo Komno, Nivnice in Ogerski Brod za njegov rojstveni kraj. Med mestom Brod in med trgom Nivnice, ki je od prvega kako dobro uro v stran, stoji več mlinov; iz pisem je razvidno, da so nekateri teh mlinov že na tem mestu bili v 16. stoletji. Iz dvojnega vzroka namreč: ker je bil Komenski mlinarjev sin in ker nekateri navajajo Nivnice, drugi pak Ogerski Brod za njegov rojstveni kraj, sme se po tem takem sklepati, da je bil Komenski porojen v enem teh mlinov.

Iz tri ure oddaljene vasi Komna se je preselil v one kraje kak prednik znanega pedagoga, ki se je zavoljo tega imenoval Komenski, kajti v 17. stoletji na Češkem in Moravskem ni bilo več v navadi imenovati se po rojstvenem kraju brez rodbinskega imena. Pripomniti še moramo, da je v vasi Suha Lož — dve uri od Ogerskega Broda — živel pred 20 leti mlinar z imenom Komenski.

Roditelji Komenskega so spadali k tako zvani „bratrski jednoti“ (bratovski cerkvi, ki se je prištevala v tedanjih razmerah protestantizmu).

Mali Amos, izgubivši svoje roditelje že v nežni mladosti, je bil od svojih brezvestnih varuhov tako zapuščen in zanemarjen, da je jel stoprav 16 let star obiskovati latinske šole. Sicer so sorodniki siroto Amosa poprej dali rokodelstva učiti, toda mladi Komenski se nikakor ni mogel s tem poklicem sprijazniti, marsikaj je pričel, a kmalu zopet popustil. Že v svoji

nežni mladosti je izkusil trpkost usode, ki ga je premetavala vse njegovo življenje, kakor barko po vihnem morji. Sam o sebi piše: „Zanemarjenost pri pouku je bila pri meni tolikšna, da sem začel že zgodaj v sebi čutiti usmiljenje in pomilovanje do drugih“. Vkljub vsem pomanjkljivostim tedanjih šol, o kojih se je pozneje v svojih spisih često pritoževal, priučil se je v kratkem času vsega potrebnega ter je zamujeno kmalu nadomestil.

Dovršivši latinske šole, odloči se za duhovski stan ter se v ta namen poda na protestanske bogoslovne šole v Herborn na Nasavskem, pozneje ga vidimo na vseučilišci v Heidelbergu, v katerih krajih se je posebno marljivo pečal z bogoslovnimi vednostimi. Od tod se je podal na potovanje na Nizozemsko. Vrnivši se čez Amsterdam zopet v Heidelberg, nevarno zbolí — in l. 1614. pride v zlato Prago, nekaj, da bi se okrepčal, nekaj zavoljo tega, ker mu je zmanjkalo denarjev, da bi bil ostal še dalje v Heidelbergu.

Vrnivši se proti koncu leta 1624. v svojo domovino, prevzame voditeljstvo bratovske šole v Prerovu, ker je bil še premlad, da bi ga bili posvetili v duhovnika. Češki mecenat, tedanji moravski poglavar Karol pl. Žerotín, ki je Komenskega poklical na šolo v Prerov, imel je kot udani privrženec čeških bratov povsod na svojih velicah posestvih po Moravskem in Češkem, ki je bil patron šol, taiste nastavljene kot učitelje, duhovnike in tudi kot uradnike ter jim je bil ob enem velik dobrotnik in zaščitnik.

V Prerovu že je jel Komenski polagoma vpeljavati novi način poučevanja, ki ga je iznašel po svojem lastnem premišljevanji, namreč: poučevanje v realijah in nazorni pouk; on je tedaj utemeljitelj realističnega in nazornega poučevanja. Spolnivši 24. leto so ga posvetili duhovnikom, ki je deloval dve leti pri bratovski cerkvi; toda ta služba mu ni bila nič kaj všeč, zato sklone stopiti zopet v učiteljsko službo.

L. 1618. ga pokličejo v Fulnek na severno Moravsko, kjer je bila najstarejša in tudi najznamenitejša cerkev čeških bratov — nekako središče. Tu postane šolski voditelj ter prične z neutrudljivo pridnostjo svoje didaktične študije, tu je preživel najsrečnejše dni svojega trudapolnega življenja, kajti tu je užival zakonsko srečo in splošno spoštovanje stanovnikov. Le škoda, da je ta sreča njegova trajala le malo časa. Takrat namreč se je začela nesrečna tridesetletna vojska z vso svojo grozo na največjo nesrečo in pogin češko-slovanskega naroda. Po nesrečni bitvi na Beli Gori dné 8. listopada 1620. l. se je odločila žalostna usoda čeških dežel; češka vojska pod slabim vodstvom je bila uničena; Moravani so padli do zadnjega moža, ker se niso marali umakniti.

Nato se prične strašno preganjanje češkega naroda. Tudi Komenski je moral zapustiti svoj dom v Fulneku in pobegniti pred špansko vojsko l. 1621. Vsled teh napetih in premenjenih političnih razmer je slavní pedagog moral od l. 1622—1628 le na skrivnem delovati. Sovražnik je pokončaval vsa mesta, kjer je našel bratovske cerkve; tako je tudi Fulnek upepelil. Pri tem požaru je Komenski izgubil vse svoje premoženje in vse rokopise, ki jih je kot mlad učitelj spisal. Odtod se začnenja njegovo žalostno, nesrečno življenje, polno nadlog in bojev.

V teh žalostnih letih, ki jih je Komenski preživel deloma na posestvih gospoda Dragotina pl. Žerotinskega, deloma pri gospodu Juriju Sadouskemu na Sloupnem v krkonoških gorah, pečal se je največ z didaktičnimi vednostimi ter je spisal tudi mnogo versko-filozofičnih knjig, s katerimi bi se tolažili njegovi sovražniki. Med temi tolažljivimi spisi, ki jih prištevamo k njegovim najboljšim sestavkom v češkem jeziku, je najvažnejši po vsebini in obliki, ki spada med najdražje bisere češkega slovstva „Labyrint světa a raj srdce“ (Labirint světa in raj srdce), poklonivši ga dné 13. grudna 1623. l. svojemu dobrot-

niku, varuhu in res plemenitemu gospodu Dragotinu pl. Žerotinu, moravskemu poglavarju. Komenski riše v tem delu z jedrnató besedo in primerno bistroumnostjo nečimernost stvarij tega sveta, kazoč, da more Bog sam človeškemu sreču podeliti miru in pokoja. Zgodovinar Gindely trdi, „da bi bilo to delo tudi svetniku v čast“. V tem času mu umrjó soproga in dva otroka. Vsled tega je ves potrít iskal tolažbe v premišljevanji o božji previdnosti in v delu. V ta namen spiše že omenjeni spis in „pod Klopoty“ (o nadlogah).

L. 1624. je vlada Dragotinu Žerotinskemu zagrozila, da ne sme več vzdržavati čeških bratov na svojih posestvih. Večina bratskih duhovnikov je torej morala svojega varuha zapustiti ter se skrivati po gozdih in votlinah v Krkonoših na šleskih mejah; povsod so jih preganjali in kaznovali po tako zvanem „krvavem soudu“ (krvava sodba). V vrsti pregnancev je bil tudi naš Komenski, bivajoč nekaj časa na gradéh Jurija Sadouskega iz Sloupa. Med tem časom spiše drugo alegorijo naboženske vsebine v češkem jeziku „Hlubina bezpečnosti“ (Globina varnosti), v kateri razlaga, da je človek pod brambo božje previdnosti varen.

L. 1628. izide zakon, vsled katerega se je zabičilo protestantom in češkim bratom, ali sprejeti katoliško vero, ali pa ostaviti deželo. Po tem takem zapustita česko deželo tudi oba varuha Komenskega, Dragotin Žerotinski in Jurij Sadouski. Nad 30.000 rodbin zapusti meseca prosinca v najhujši zimi, med njimi tudi Komenski svojo jim ljubo in drago domovino. Prišedši na mejo Česke, pokleknejo vsi; med tem, ko je Komenski molil glasno, naj bi Bog deželo česko blagoslovil in ohranil, slišal se je glasen jok in stok v vsem društvu.

Komenski na to pride s svojimi tovariši v Lešno (Lisa) na Poljskem, kjer je bratovska cerkev že cvetela 90 let popred, namreč od leta 1547. Grof Rafael Lešenski sprejme česke pregnance jako prijazno.

Tukaj se Komenski poprime pridno delovanje na pedagoškem slovstvenem polju, kjer kmalu prevzame voditeljstvo gimnazije, za katero je tudi pozneje na vso moč skrbel, ko je postal nadzornik za vse raztresene svoje česke in moravske brate. Zaslovel je tako, da so vsi prvaki svoje sinove pošiljali v šolo v Lešno, da bi jih vzgojeval Komenski. Tu spiše „matrimonium šole materinske“, potem „Občansko ali narodno šolo, razdeljeno na 6 let“ — in „Didaktiko“, izvirno v českem jeziku; kajti, akoravno je bil kosmopolit, skrbel je vendar v prvi vrsti za svoj narod česki. Vzgoja mladine českega naroda dozdevala se mu je kot najboljšo sredstvo povzdigniti zopet narod česki, ki je po belogorski bitki padel pod grozni jarem svojih sovražnikov. „Didaktika“ pa je ostala samo v rokopisu. Kasneje jo je Komenski predelal na latinski jezik, ki je prišla na svetlo tiskana v Amsterdamu l. 1657. pod naslovom „Didactica magna“ (velika didaktika). Česko didaktiko, ki jo je izdala Matica česka v Pragi, našel je l. 1841. prof. Purkyně v arhivu protestanske cerkve v Lešnu; prepisana je od tuje roke, toda pod nadzorstvom Komenskega samega, ker se v tem rokopisu nahajajo dostavki in popravki,

katero je Komenski napravil sam z lastno roko.*) —

Imeniten je Komenskega „načrt o preostrojenji českých škol“. Po tem načrtu slavni pedagog razdeljuje vse šole na čvetero: a) šole materinske, b) občinske ali narodne, c) latinske ali gimnazije in d) visoke (vseučilišča).

„Prva ali materinska šola je domača hiša, v kateri ostane otrok do 6. leta; prva vzgojiteljica mu je mati, ona je pestunja, oče; v tej šoli se mora otrok naučiti materinega jezika, lepega obnašanja, ubogati brez kazni in brez jeze roditeljev. V sleharni hiši naj bi roditelji imeli knjižico: „Informatorium šole materinske“ (preveden tudi na slovenski jezik v „Slov. Učitelju“ iz českega izvirnika); v tej knjižici najdejo roditelji vse, kar je potrebnega k vzgoji otrok. Da bi se to zgodilo, naj jih nadzorujejo šolski predstojniki“. (Dalje pr.) **J. Ravnikar — Litija.**

*) Komenskega „Didaktika“ je za učitelje posebne važnosti, kajti njena vsebina je jako zanimiva in pravila, ki jih v njej navaja Komenski glede vzgoje mladine, so za današnje čase še vedno ravno tako veljavna, kakor pred dvema stoletjema. Radi tega sem se odločil v „Učiteljskem Tovarišu“ v spomin 300letnice rojstva slovečega pedagoga priobčevati vso „Didaktiko“, ki pozneje izide v posebnih odtiskih, da Slovenci na ta način pridemo do svetovno-slavne knjige »Komenskega Didaktike«. **Pis.**

O zemljepisnem pouku.

3. Letni časi.

Učilo: Zemeljsko oblo z nagnjeno osjo in sveča ali svetilnica.

Postavimo mizo tako, da učenci dobro vidijo na njo ter narišimo na mizi zemeljsko drago kot krog (zemeljska draga je sicer pakrog ali elipsa, ki se pa ne loči mnogo od kroga). Delimo krog v štiri jednake dele, katere zaznamujemo s prvim dnem letnih časov. V krogovo središče postavimo svečo ali svetilnico, ki nam predočuje solnce. Luč mora biti v jednaki višini s središčem zemeljskega obla, in ze-

meljskega obla os nagnjena proti zemeljski dragi v kotu $66\frac{1}{2}^{\circ}$.

Postavimo sedaj zemeljsko oblo v znamenje 21. sušca tako, da gre meja med razsvetljeno in temno poloblo ravno skozi oba tečaja. Razsvetljena sta oba tečaja in polovica vsakega vzporednika. Dan in noč sta torej na vsi zemlji jednaka in tedaj je pomladansko enakonočje.

V znamenji 21. rožnika se postavi zemeljsko oblo tako, da je severna polobla nagnjena proti sveči ali svetilnici. Lahko je pokazati, da je na severni polobli